

ФІНАНСОВИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ІНДЕКСНОГО ТА МУЛЬТИРИЗИКОВОГО СТРАХУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

FINANCIAL INSTRUMENTS OF INDEX AND MULTI RISKY INSURANCE OF AGRICULTURAL ACTIVITIES

УДК 338.43+368

Слободянюк О. В.

к.е.н., доцент
завідувач кафедри фінансів,
грошового обігу і кредиту
Київський національний
торговельно-економічний університет
Одеський торговельно-економічний
інститут

У статті наведено класифікацію видів страхування у сільському господарстві. Обґрунтовано їх переваги і вади. Визначено споживчі переваги на ринку аграрного страхування. З'ясовано перешкоди на шляху розвитку індексного та мультиризикового страхування сільськогосподарської діяльності. Розроблено пропозиції щодо формування централізованої бази даних сільськогосподарських ризиків як основи дієвості фінансового інструментарію страхування. **Ключові слова:** страхування, індексне, мультиризикове, сільськогосподарська діяльність, фінансовий інструментарій.

В статье дана классификация видов страхования в сельском хозяйстве. Обоснованы их преимущества и недостатки. Определены потребительские преимущества на рынке аграрного страхования. Выявлены препятствия на пути развития индексного и мультирискового страхования сельско-

зяйственной деятельности. Разработаны предложения относительно формирования централизованной базы данных сельскохозяйственных рисков как основы действенности финансового инструментария страхования.

Ключевые слова: страхование, индексное, мультирисковое, сельскохозяйственная деятельность, финансовый инструментарий.

The article presents the classification of insurance kinds in agriculture. It advantages and disadvantages are defined. The consumer preferences in the market of agricultural insurance are determined. It was found obstacles to the development of index and multi risky insurance of agricultural activities. The proposals on the formation of a centralized database of agricultural risks as the basis of effectiveness of the financial instruments of insurance are grounded.

Key words: insurance, index, multi risky, agricultural activities, financial instruments.

Постановка проблеми. Спеціалізація України на аграрному виробництві протягом останнього часу посилюється, а його частка у ВВП досягла майже 10%. На початок 2016 р. у сільському господарстві зайнято більше 75 тис. суб'єктів господарювання. У сільських населених пунктах зареєстровано 4,1 млн. особистих селянських господарств – домогосподарств, членам яких відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства» [1]. Утім кількісні показники розвитку сільськогосподарської сфери вступають у протиріччя з якісними показниками страхової діяльності. Суб'єктивно-об'єктивна природа сільськогосподарських ризиків зумовлює потребу у їх хеджуванні [2, с. 89], тому ринок аграрного страхування в Україні потребує використання інноваційних підходів до політики формування та реалізації страхових послуг, які мають за своїми кількісними та якісними параметрами задовольняти фінансово-економічні інтереси виробників сільськогосподарської продукції у страховому захисті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми агрострахування знаходяться у центрі уваги багатьох вчених. Копитіна І. В. виділяє фактори, які збільшують ймовірність появи ризиків в аграрному секторі: сучасні процеси глобалізації, посилення конкуренції за ринки збуту, загострення продовольчих та екологічних проблем, погіршення клімату, техногенний вплив людини на землю, фінансові коливання в країні, тощо [3, с. 64]. Копитіна І. В. робить висновок про обмежене коло страхових продуктів для аграріїв, оскільки при страху-

ванні виробництва сільськогосподарських культур предметом страхування можуть бути: витрати, понесені підприємством на їх виробництво; майбутній очікуваний урожай; майбутній очікуваний дохід від виробництва сільськогосподарських культур. В Україні агрострахування охоплено лише перші два пункти [4, с. 49]. Превалювання договорів страхування виробничих затрат Шолойко А.С. пояснює більшою легкістю адміністрування, адже страховик може завжди перевірити використання якісних матеріально-технічних ресурсів та належних технологій, а відтак страхування посівів є більш дешевшим для страхувальників [5]. Натомість у розвинутих країнах світу практикується страхування очікуваного доходу від виробництва сільськогосподарських культур, що захищає аграріїв не лише від зниження врожайності, а й закупівельних цін. Високо оцінюючи науковий доробок указаних авторів, слід визнати недостатню увагу вчених до розробки інноваційних страхових продуктів, адекватних ризикам сучасного аграрного ринку.

Постановка завдання. Метою дослідження є формалізація фінансового інструментарію індексного та мультиризикового страхування сільськогосподарської діяльності як форми узгодження інтересів суб'єктів аграрного ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Функціонування ринку аграрного страхування нерозривно пов'язано з поняттям «страховий продукт», оскільки завдяки його наявності формується певне середовище, в якому задовольняються різноманітні соціально-економічні інтереси суб'єктів, залучених до процесу страхування [6, с. 31]. Страховий продукт – це специфічний товар страхового

ринку, купівля якого ототожнюється з отриманням страхувальником страхового захисту. Дослідження процесу формування та реалізації страхових продуктів в аграрному секторі безпосередньо пов'язано зі специфікою сільськогосподарського виробництва. Високий рівень чутливості у першу чергу до природно-кліматичних, техногенних, антропогенних, соціально-економічних та інших ризиків, зумовлює необхідність у професійному виборі необхідних страхових продуктів, здатних задовольнити попит аграріїв у страховому захисті.

Страхові продукти поділяють на класичні, які базуються на оцінці збитків, та індексні – ті, що визначаються за допомогою певних індексів. Здійснюючи вибір тих чи інших страхових продуктів, аграрії зацікавлені в отриманні найефективнішого страхового захисту з точки зору: покриття ризиків страхуванням, його вартості і суми страхового відшкодування у разі настання страхової події.

Об'єктом класичних страхових продуктів є окремі ризики, залежно від їх кількості страхування може бути моноризиковим чи мультиризиковим. Моноризикове страхування в аграрному секторі є одним із найпростіших, оскільки надає можливість страхувальнику застосовувати вибіркового підхід до страхування тих чи інших ризиків, пов'язаних із виробництвом та переробкою сільськогосподарської продукції. У вітчизняній практиці найпоширенішим є страхування врожаю сільськогосподарських культур від граду та вогню. Порівняно з комплексним страхуванням врожаю сільськогосподарських культур страхування від поіменних ризиків проводиться за значно нижчими тарифами, однак цей страховий продукт не забезпечує страхового захисту в разі настання непередбачених страховим договором ризиків. Тому у випадку, коли врожай сільськогосподарської культури може істотно знизитися через вплив багатьох ризиків, доцільніше укласти договір мультиризикового страхування, хоч він має значно вищу вартість.

Перевагами моноризикового страхування є: вільний вибір страхувальником одного або декількох ризиків, які найбільше загрожують виробництву сільськогосподарської продукції; можливість поєднання взаємопов'язаних ризиків із метою посилення страхового захисту аграріїв; економія їх коштів аграріїв. До недоліків слід віднести: низький рівень страхового покриття; заповдіання збитків аграріям через вплив інших ризиків, що не були включені до умов страхового договору; страхування ризиків із низькою ймовірністю настання і низькими ставками премій.

Мультиризикові продукти (від 5 до 15) позиціонуються українськими страховиками як головний вид страхування для агросектору. Особливістю мультиризикового страхування врожаю сільськогосподарських культур є вимога страхувати весь

масив культури. Страхові виплати здійснюються лише за умови, коли врожай з усіх полів культури буде нижчим від заздалегідь погодженого рівня. Це означає, якщо врожай на одному полі загинув, але загальна врожайність культури знаходиться на рівні страхової врожайності, то страхова виплата не здійснюватиметься. На практиці зазвичай застосовується франшиза (10-50% від страхової суми, найчастіше у розмірі 30%). Оцінка врожайності здійснюється до збирання врожаю сільськогосподарської культури; причому врожайність визначається за біологічною урожайністю або методом контрольного збирання.

Комплексне (мультиризикове) страхування має такі переваги: широке покриття ризиків, на випадок яких страхувальник може застрахувати сільськогосподарські культури; отримання страхувальником максимально можливого страхового захисту, що забезпечує його від непередбачених витрат, пов'язаних із появою страхових ризиків. Недоліки зводяться до такого: висока ціна даного страхового продукту для сільськогосподарських підприємств; наявність проблеми асиметрії інформації; складність оцінки ризиків; недостатній рівень платоспроможності страховиків.

Індексне страхування з'явилося на вітчизняному ринку агрострахування відносно нещодавно, але у світовій практиці воно розглядається як гідна альтернатива традиційним страховим продуктам унаслідок простоти і дешевизни. Розрахунок індексів, які корелюють з ризиками виробництва сільськогосподарських культур, базується на інформації про погодні параметри та урожайність культур.

Поняття індексного страхування визначалося п. 10.3 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [7], який разом з усім III розділом був виключений у 2012 р. Індексним вважається страхування ризику втрати врожаю окремої сільськогосподарської культури у відношенні до усереднених натуральних показників її врожайності на визначеній території за попередні п'ять маркетингових періодів. Для цілей розрахунку розміру страхової виплати за індексним страхуванням використовується спотова ціна метричної одиниці застрахованої сільськогосподарської продукції, діюча на організованому аграрному ринку на момент виникнення страхового випадку. У табл. 1 наведено види і характеристику індексних страхових продуктів для аграрного ринку.

Підвищення попиту серед селян на індексні страхові продукти пояснюється суттєвим коливанням урожайності та дохідності виробників сільськогосподарської продукції у зв'язку з високою ймовірністю настання природно-кліматичних ризиків. Основними перевагами індексних страхових продуктів є: більша прозорість і зрозумілість стра-

хування для страхувальників, можливості його здешевлення, створення досконаліших інформаційних баз і систем вимірювання ризиків, гнучкість щодо врахування інтересів страхувальників. Індексні страхові продукти можуть стати привабливими для виробників, оскільки на них також має поширюватись державна дотація по сплаті частини (половини) премій, щоб і традиційні страхові продукти, і індексні виступали в рівних умовах, а самі виробники обирали, які їм підходять краще. Але впровадження індексного страхування супроводжується певними проблемами, які зводяться до такого:

- великі витрати страхових компаній на проведення страхових експертиз і процедур визначення розмірів збитків після настання страхових подій, що здорожує страховий продукт для сільськогосподарських підприємств;

- відсутність єдиних стандартів для розрахунку страхових сум і визначення розмірів збитків, що сприяє виникненню шахрайства як з боку страхувальників, так і страховиків;

- непрозора для всіх учасників страхових взаємовідносин процедура розрахунків вартості врожаю, об'єму витрат на вирощування, а звідси і розрахунок страхових сум і сум страхового відшкодування.

Страхування сільськогосподарських культур за регіональним індексом врожайності передбачає виплату страхового відшкодування у випадку, якщо середня урожайність за поточний рік у визначеному регіоні сягає позначки нижче середнього багаторічного рівня. Для страхування за індексом врожайності необхідно володіти інформацією про фактичну врожайність в певній місцевості, виходячи з якої розраховується середня фактична врожайність, середній індекс врожайності за кожен рік і середній індекс врожайності. Страхове відшкодування виплачується в разі зниження врожайності загалом по регіону і не залежить від рівня врожайності в конкретному господарстві.

Страхування сільськогосподарських культур за індексом урожайності є не лише одним з найпростіших продуктів з агрострахування, а й досить дешевим. Скорочення адміністративних витрат досягається завдяки використанню стандартизованих контрактів і має такі переваги: прозорість і

відсутність асиметрії інформації, оскільки збиток оцінюється в цілому по району, а страхові виплати проводяться на основі історичних даних незалежного органу; легкість адміністрування (страхова компанія проводить виплати автоматично з оформленням мінімальної кількості документів); висока ефективність для малих господарств і фермерів-початківців; забезпечення страхового захисту врожаю сільськогосподарських культур від усіх ризиків; можливість міжнародного пере страхування ризиків.

Страхування за індексом погоди, який розраховується гідрометеорологічними службами, ґрунтується на відхиленні температурних або погодних даних поточного року від середніх багаторічних значень. При цьому виплати встановлюються за допомогою об'єктивного параметра – певної комбінації низки пов'язаних із погодою метричних даних, наприклад, кількість опадів, вологість ґрунту та їх рівномірності у часі. Страхування на основі погодних індексів є найбільш придатним для сільськогосподарського виробництва в регіонах України, де поширені втрати врожаю внаслідок посухи, надмірного зволоження та вимерзання. В якості одного з індексів може використовуватися гідротермічний індекс для моніторингу впливу атмосферної вологості й температурного режиму на врожайність сільськогосподарських культур [8, с. 6]. Отже, страхування на основі погодних індексів може бути кращою альтернативою класичному страхуванню врожаю сільськогосподарських культур, оскільки допомагає уникнути проблем, які пов'язані з ризиком моральної шкоди, має простіші та зрозуміліші інформаційні вимоги, придатність для різних господарств, низький рівень зловживань і швидші страхові відшкодування.

Хоча в Україні аграрне страхування є перспективним, цей продукт не користується широкою популярністю, насамперед, через неналежне інформаційне забезпечення і матеріально-технічне забезпечення вітчизняних гідрометеорологічних служб.

Обліку, як основі інформаційного забезпечення управління, відводиться вкрай важлива роль у процесі запровадження сільськогосподарського страхування [9, с. 27]. Наявність специфічних

Таблиця 1

Види і характеристика індексних страхових продуктів для аграрного ринку

Індексні страхові продукти	Зміст
Страхування індексу врожайності	забезпечує захист сільгоспвиробників від ризиків, пов'язаних з погодними умовами, на основі індексу врожайності по регіонам, через надання страхових субсидій держави на одиницю площі посівів
Страхування індексу дохідності	можливість отримання страхового відшкодування у випадку, якщо урожайність та ціна продукції знижуються порівняно з запланованим рівнем
Страхування врожаю на основі індексу погоди	дозволяє визначити реальний рівень втрати врожаю від несприятливих погодних подій; надає можливість встановити суму виплат страховика за договором на основі історичних даних за минулі періоди

об'єктів обліку у сільському господарстві – біологічних активів та сільськогосподарської продукції зумовлюють необхідність розробки механізму визначення страхової суми щодо таких об'єктів та його документального забезпечення. Проблемою є нерозвиненість біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією і неможливість визначення майбутніх цінних індикаторів, за якими можна застрахувати майбутній дохід виробників. У зв'язку з цим більшість тарифних ставок не збалансовані актуарно, тобто не показують об'єктивну вартість майбутніх збитків та вірогідність настання ризиків.

Страховики не мають кваліфікованих сільськогосподарських актуаріїв у себе в штаті і не проводять регулярних перерахунків тарифних ставок. Страхові компанії використовують різні підходи для встановлення страхової суми за угодами (виробничі витрати та вартість врожаю). Процедура обчислення збитків і огляду полів не стандартизовані і страховики використовують різну методологію. Покращення потребують питання організації системи звітності щодо страхування сільськогосподарських ризиків, аналітичного обліку укладених договорів страхування в розрізі застрахованих видів культур та страховиків, методика оцінки страхових сум тощо.

У даний час в Україні головною організацією, яка має доступ до погодних даних, є Гідрометцентр, який значно відстає в кількості і якості технічного оснащення від багатьох країн світу. Потрібні значні кошти та знання, щоби встановити та обслуговувати велику кількість реєстраторів погоди по всій території України. Отримання достовірної інформації для формування баз погодних даних, необхідних для надання індексних і традиційних страхових продуктів, такі метеостанції мають встановлюватись в діапазоні 10-15 кілометрів одна від одної, що потребує значних капіталовкладень [10].

У зарубіжних країнах страхування врожаю сільськогосподарських культур на основі індексу погоди набуло широкої практики, насамперед, у контексті страхування катастрофічних погодних ризиків. Урегулювання збитків відбувається на основі дистанційних методів, у тому числі супутникових зображень, бортових фотографій, безпілотних літальних апаратів / дронів і наземних спектральних вимірювань, що значно спрощує моніторинг розвитку сільськогосподарських культур і прийняття рішень для оптимізації виплат за претензіями по втратам сільськогосподарських товаровиробників. Використання дронів може розглядатися в сільськогосподарському страхуванні, як допоміжний інструмент для проведення моніторингу посівів та врегулювання ризиків у частині ідентифікації проблемних площ; оцінки та підрахунку масштабів підтоплення і посухи; моніторингу та оцінки поголів'я худоби, забруднень тощо.

У Мексиці «Центр продуктів агроперестраховування» компанії Swiss Re спільно з місцевою страховою компанією Protection Agropesquera Compania de Seguros, SA (ProAgro) розробили індексний страховий продукт для захисту власників великої рогатої худоби в разі настання важких втрат від посухи на пасовищах [11, с. 98]. Він призначений для забезпечення швидкої і своєчасної виплати застрахованим суб'єктам, щоби виробники могли придбати додатковий корм для підтримки стада. Параметр (індекс) такого страхування є функціонально більш ефективним, ніж традиційне страхування домашньої худоби, де вимогою для встановлення збитків є інспектування фермерства та худоби. Даний продукт заснований на «Нормалізованому відносному індексі рослинності» (англ. Normalized Difference Vegetation Index (NDVI)), що є індикатором умов оцінки рослинного покриву на основі супутникових зображень, і доповнює інформацією моніторинг посухи. Основний принцип полягає у створенні бази історичних даних NDVI для кожної конкретної області пікселів на сітці і обчислення середніх значень NDVI для цієї області протягом вегетаційного періоду. Умова, за якою здійснюється виплата, спрацьовує, якщо протягом періоду страхування фактично виміряне значення NDVI в пікселі супутникового зображення області падає нижче заздалегідь визначеного порога історичного середнього значення NDVI в цьому пікселі. Поріг встановлюється на рівні, що забезпечить ефективне реагування для убезпечення від значних виробничих втрат через посуху на пасовищах. NDVI є одним із найпоширеніших та використовуваних індексів для вирішення завдань, що застосовують кількісні оцінки рослинного покриву. Динамічні карти NDVI дозволяють також отримувати кількісні оцінки прогнозованого врожаю різних сільськогосподарських культур, відзначати особливості сезонної вегетації, її порушення, оцінювати якість проведених сільськогосподарських робіт, проводити планування.

Одним з найбільш ранніх видів використання дистанційного зондування в сільському господарстві є ідентифікація культур і оцінка посівних площ. Сильний взаємозв'язок між біофізичними параметрами рослин і кількістю електромагнітного випромінювання, відбитого (в певних діапазонах спектру) від рослин (яке можна зафіксувати за допомогою датчиків), дає змогу прогнозувати врожайність. Також дистанційне зондування застосовується в рамках так званого точного землеробства, в невеликих просторових масштабах, включаючи окремі поля. Дані з наземних засобів вимірювання, а також від бортових чи супутникових зображень використовуються для розробки карт врожайності та ґрунту, які можуть бути використані для визначення дозування зрошення і добрив.

Висновки з проведеного дослідження.

1. Основний науковий результат статті полягає в обґрунтуванні класифікації агрострахування в розрізі таких видів: традиційне (моно- і мультиризикове), індексне (на основі індексів – врожайності, дохідності, погоди, рослинності). На відміну від існуючих підходів, індексне страхування поширюється не тільки на захист сільськогосподарських культур, але і сільськогосподарських тварин.

2. Мультиризикове страхування передбачає захист аграріїв від значного кола несприятливих наслідків, але рівень страхових тарифів не відповідає платоспроможному попиту страхувальників, а висока ймовірність збитків за цим страховим продуктом негативно впливає на фінансову стійкість вітчизняних страхових компаній, капіталізація яких є недостатньою. Тому перспективи цього виду страхування в інституціональних умовах України слід пов'язувати з розвитком державно-приватного партнерства і субсидюванням частини страхових тарифів сільгоспвиробникам.

3. Індексне страхування, з теоретичної точки зору, є більш привабливим для страхувальників на аграрному ринку унаслідок його меншої вартості, прозорості, зрозумілості, елімінації фактору суб'єктивності при визначенні настання страхового випадку і визначення страхового відшкодування, стандартизації умов.

4. Розвиток мультиризикового та індексного страхування в українській практиці стримується відсутністю статистичних баз даних сільськогосподарських ризиків, низьким рівнем актуарної діяльності і відсутністю єдиних підходів до розробки умов страхування і розрахунку страхових тарифів. Для ліквідації цих факторів необхідно формувати централізовані бази даних, посилити вимоги національного регулятора до страхових компаній в частині звітування і розкриття інформації щодо умов договорів страхування сільськогосподарських ризиків у розрізі окремих рослин і тварин, технічно забезпечити дистанційні методи урегулювання катастрофічних погодних ризиків.

Перспективами подальших досліджень є розробка рекомендацій із удосконалення формування і розміщення страхових резервів за ризиковими видами страхування.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Особисті селянські господарства на 1 січня 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua.

2. Копитіна І. В. Страхування аграрних ризиків: недоліки та перспективи / І. В. Копитіна // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2014. – Вип. 200(3). – С. 87-93.

3. Білостоцька І. Ю. Розвиток страхового захисту в аграрному секторі / І. Ю. Білостоцька, Л. В. Временко // Энергосбережение. Энергетика. Энергоаудит. – 2014. – № 4. – С. 63-68.

4. Сініцина Т. В. Страхові продукти зі страхування врожаю сільськогосподарських культур: порівняльна характеристика / Т. В. Сініцина // Агросвіт. – 2011. – № 9. – С. 48-52.

5. Шолойко А.С. Класичні та індексні страхові продукти для галузі рослинництва [Електронний ресурс] / А.С. Шолойко // Облік і фінанси АПК. – 2009. – № 3. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Oif_apk/2009_3/21_Shol.pdf.

6. Віленчук О. М. Інтерпретація ролі страхових продуктів у системі забезпечення функціонування ринку аграрного страхування / О. М. Віленчук // Продуктивність агропромислового виробництва. економічні науки. – 2014. – Вип. 26. – С. 27-32.

7. Про державну підтримку сільського господарства України: Закон України від 24.06.2004 № 1877-IV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/page?text=%F1%F2%F0%E0%F5>. – {Розділ III виключено на підставі Закону N 4391-VI (4391-17) від 09.02.2012}.

8. Онисько С. Страхування врожаю сільськогосподарських культур на основі погодних індексів / С. Онисько, Ю. Томашевський // Аграрна економіка. – 2013. – Т. 6. – № 3-4. – С. 1-7.

9. Алескеров Р. Б. Облікове забезпечення розвитку аграрного страхування: проблеми та перспективи / Р. Б. Алескеров // Економічні науки. Серія : Облік і фінанси. – 2010. – Вип. 7(1). – С. 21-31.

10. Ботвиновська О. Л. Сучасні тенденції зарубіжного досвіду індексного страхування аграрних ризиків / О. Л. Ботвиновська. // Ефективна економіка. – 2011. – № 4. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2011_4_18.

11. Гудзь Г. О. Інформаційні системи та технології у страховому захисті аграрного підприємництва / Г. О. Гудзь // Облік і фінанси. – 2016. – № 2. – С. 95-103.